

วารสารธรรมเพื่อชีวิต

JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE

ISSN: 2822-048X

<https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index>

Original Research Article

แนวทางการพัฒนาวัดเชิงทะเล เพื่อการท่องเที่ยวเชิงศาสนา

กรณีศึกษา : หมู่ที่ 1 บ้านเชิงทะเล ตำบลเชิงทะเล อำเภอถลางจังหวัดภูเก็ต

Development Guidelines For Chalong Temple For Religious Tourism: A Case Study Of Moo 1, Ban Chalong, Chalong Subdistrict, Thalang District, Phuket Province

ราชรถ ปัญญาบุญ^{1*}, พระมหาภาณุวิชญ์ ภาณุวิชชโช²Ratcharot Panyaboon^{1*}, Phramaha Phanuvich Numbuddee²

ARTICLE INFO

Name of Author & Corresponding Author: *

1. ราชรถ ปัญญาบุญ*

Rachroat Panyaboon

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต

Faculty of Humanities and Social Sciences
Phuket Rajabhat University Thailand.Email: Rachroat.p@pkru.ac.th

2. พระมหาภาณุวิชญ์ ภาณุวิชชโช นามบุตรดี

Phramaha Phanuvich**Numbuddee**

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahamakut Buddhist University, Thailand.

Email: Phanuvich.num@mbu.ac.th

คำสำคัญ

การพัฒนา; การท่องเที่ยวเชิงศาสนา; ศักยภาพ

Keywords:

Development; Religious Tourism; Potential

Article history:

Received: 12/03/2024

Revised: 19/06/2024

Accepted: 11/09/2024

Available online: 28/09/2024

ABSTRACT

Development of Wat Choeng Thale for Religious Tourism: A Case Study of Moo 1, Ban Choeng Thale, Choeng Thale Subdistrict, Thalang District, Phuket Province aims to assess the potential of religious tourism at Wat Choeng Thale and to explore guidelines for its development. Data were collected using a questionnaire from 400 participants and interviews with 10 individuals. The research findings revealed that the potential for developing Wat Choeng Thale for religious tourism can be categorized into five aspects as follows: 1. Tourist Attraction: The overall potential in this aspect was found to be at the highest level ($\bar{x}=4.64$). Specifically, the temple's natural beauty and favorable climate were rated the highest. 2. Tourism Activities: The overall potential in this aspect was high ($\bar{x}=4.34$), with recreational activities being the most prominent. 3. Facilities: The overall potential in this aspect was also high ($\bar{x}=4.39$), particularly regarding the adequacy of parking spaces. 4. Accessibility: The overall potential in this aspect was high ($\bar{x}=4.42$), with convenience in exploring the various sites within the temple being noted. 5. Accommodation: The overall potential in this aspect was high ($\bar{x}=4.44$), with reasonable and worthwhile accommodation prices being highlighted.

The development guidelines for Wat Choeng Thale for religious tourism include five aspects: 1. Tourist Attraction: It is recommended to manage the opening and closing times of the temple to accommodate tourists wishing to pay respects to the principal Buddha image. 2. Tourism Activities: The temple should have personnel providing historical knowledge

How to Cite:

Panyaboon, R. & Numbuddee, P.P. (2024). Development Guidelines For Chalong Temple For Religious Tourism: A Case Study Of Moo 1, Ban Chalong, Chalong Subdistrict, Thalang District, Phuket Province. *Journal Dhamma for Life*, 30(3), 537-548.

and activities that promote tourism within the temple. 3. Facilities: Adequate parking spaces should be allocated, and signs indicating various locations within the temple should be provided. 4. Accessibility: Signs indicating the distance to Wat Choeng Thale should be placed before reaching the temple to attract tourists. 5. Accommodation: Safety is the primary concern for tourists when choosing accommodation, followed by the convenience of travel routes.

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่องแนวทางการพัฒนาวัดเชิงทะเล เพื่อการท่องเที่ยวเชิงศาสนา กรณีศึกษา : หมู่ที่ 1 บ้านเชิงทะเล ตำบลเชิงทะเล อำเภอถลางจังหวัดภูเก็ต มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาในวัดเชิงทะเล และเพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาวัดเชิงทะเลเพื่อการท่องเที่ยวเชิงศาสนา รวบรวมข้อมูลด้วยการใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) จำนวน 400 คน และแบบสัมภาษณ์ (Interview) จำนวน 10 คน

ผลการวิจัยพบว่า ศักยภาพการพัฒนาวัดเชิงทะเลเพื่อการท่องเที่ยวเชิงศาสนา มี 5 ด้าน ดังนี้ 1. ด้านสิ่งดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยว พบว่า ค่าเฉลี่ยของระดับศักยภาพในภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}=4.64$) โดยเมื่อพิจารณาในรายประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 1 ประเด็น ได้แก่ วัดเชิงทะเลมีความงดงาม ตามธรรมชาติและมีสภาพอากาศที่ดีอยู่ในระดับมากที่สุด 2. ด้านกิจกรรมในการท่องเที่ยว ค่าเฉลี่ยของระดับศักยภาพด้านกิจกรรมในการท่องเที่ยวในภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=4.34$) ได้แก่ กิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจ 3. ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ค่าเฉลี่ยของระดับศักยภาพด้านกิจกรรมในการท่องเที่ยวใน ภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=4.39$) ได้แก่ มีสถานที่จอดรถเพียงพอ 4. ด้านการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว พบว่า ค่าเฉลี่ยของระดับศักยภาพด้านสิ่งอำนวยความสะดวกในภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=4.42$) ได้แก่ ความสะดวกสบายการเดินทางสถานที่ต่าง ๆ ภายในแหล่งท่องเที่ยว 5. ด้านที่พัก พบว่า ค่าเฉลี่ยของระดับศักยภาพด้านที่พักในภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=4.44$) ได้แก่ ราคาที่พักเหมาะสมและคุ้มค่าอยู่

แนวทางการพัฒนาวัดเชิงทะเลเพื่อการท่องเที่ยวเชิงศาสนา ประกอบด้วย 5 ด้าน คือ 1. ด้านสิ่งดึงดูดใจนักท่องเที่ยวพบว่า ควรพัฒนาในการบริหารจัดการเรื่องเวลาเปิดปิดโบสถ์เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาสักการะพระประธานในโบสถ์ 2. ด้านกิจกรรมในการท่องเที่ยวควรมีเจ้าหน้าที่ให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาและมีกิจกรรมที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวภายในวัด 3. ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ควรมีการจัดสรรสถานที่จอดรถให้มีเพียงพอต่อจำนวนรถ ควรมีป้ายบอกสถานที่ต่าง ๆ ภายในวัด 4. ด้านการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวควรมีป้ายบอกระยะทางก่อนถึงวัดเชิงทะเลเพื่อดึงดูดใจนักท่องเที่ยว 5. ด้านที่พัก ความปลอดภัยเป็นอันดับแรกที่นักท่องเที่ยวคำนึงถึงในการเลือกที่พักรองลงมาเป็นเส้นทางในการเดินทางมีความสะดวกสบาย

บทนำ

การฟื้นฟูและพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก หลังวิกฤตภาวะระบาดโควิด 19 ลึกลง รัฐบาลไทยสนับสนุนนโยบายการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคม โดยตั้งเป้าหมายสำคัญ คือการสร้างความเข้มแข็งแก่เศรษฐกิจฐานรากที่มุ่งเน้นการจ้างงาน ส่งเสริมการเกษตรทฤษฎีใหม่ กองทุนหมู่บ้าน ท้องเที่ยวชุมชน และโลจิสติกส์ การกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาคด้วยการลงทุนในพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจใหม่ ที่มีศักยภาพ (Nec, NeEC, CWEC, SEC) เพื่อรองรับการเติบโตที่ยั่งยืนในอนาคต เน้นเกษตรสมัยใหม่ เศรษฐกิจชีวภาพ ท้องเที่ยวคุณภาพ และการเน้นกระตุ้นอุปสงค์ และการท่องเที่ยวภายในประเทศเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจภาคบริการ และเศรษฐกิจภาพรวมของประเทศ ภายใต้กรอบวงเงิน 4 แสนล้านบาท ตาม พ.ร.ก.กู้เงินฯ หนึ่งล้านล้านบาท (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2563)

การท่องเที่ยวเชิงศาสนาเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวแนวใหม่สำหรับนักท่องเที่ยวที่มีความสนใจเฉพาะทาง มีแนวโน้มที่ได้รับความนิยมเพิ่มมากขึ้นโดยเฉพาะกลุ่มนักท่องเที่ยววัยสูงอายุปัจจุบันหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนได้ให้การส่งเสริมและสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นแนวโน้มการท่องเที่ยวเชิงศาสนาในแต่ละภูมิภาคจึงมีโอกาที่จะเติบโตขึ้นอย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับ นโยบายสร้างพลังสร้างสรรค์ หรือ Soft Power ของประเทศ เพื่อยกระดับและพัฒนาความสามารถด้านความรู้ ความสามารถ และความคิดสร้างสรรค์ของคนไทยให้สร้างมูลค่าและสร้างรายได้ รวมทั้งการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และพัฒนาต่อยอดศิลปะ วัฒนธรรม และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อนำมาต่อยอดในการสร้างมูลค่าเพิ่ม (รดา จันทร์สม, 2563)

จังหวัดภูเก็ตเป็นจังหวัดที่มีความโดดเด่นอันเป็นที่รู้จักสำหรับนักท่องเที่ยวทั้งในประเทศและต่างประเทศ ด้วยความอุดมสมบูรณ์และความงดงามของทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมทางทะเล ที่สวยงาม รวมทั้งมีมรดก วัฒนธรรมและภูมิปัญญาอันล้ำค่าที่สืบทอดมาอันยาวนานทำให้จังหวัดภูเก็ตได้รับการยกย่องให้เป็นเมืองสร้างสรรค์ด้านอาหารจากยูเนสโก ในปี พ.ศ. 2558 ส่งผลให้จังหวัดภูเก็ตได้รับความนิยมด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นรูปแบบของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน มีเอกลักษณ์อันโดดเด่นด้านขนบธรรมเนียมประเพณีวิถี วัฒนธรรมอันทรงคุณค่า รวมทั้งมีแหล่งท่องเที่ยว เชิงศาสนาที่สำคัญและน่าสนใจสำหรับนักท่องเที่ยว ที่ทรงคุณค่า เช่น วัดฉลอง วัดเขนย และวัดเชิงทะเล เป็นต้น (เทศบาลนครภูเก็ต, 2559) สถานที่ท่องเที่ยวเชิงศาสนาที่ได้รับความนิยมสำหรับการท่องเที่ยวเชิงศาสนาในจังหวัดภูเก็ต ที่สำคัญ ประกอบด้วย วัดไชยธาราราม (วัดฉลอง) ซึ่งเป็นวัดคู่บ้านคู่เมืองของจังหวัดภูเก็ต โดยมีหลวงพ่อแช่ม พระอรหันต์ที่ประชาชนให้ความเคารพศรัทธานับตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันนิยมเดินทางมาสักการบูชาเพื่อความเป็นสิริมงคล

นอกจากนั้นจังหวัดภูเก็ตยังมีสถานที่ท่องเที่ยวเชิงศาสนา ที่สำคัญประกอบด้วย ชุมชนเชิงทะเล หรือ ชุมชนตีนเล ตั้งอยู่ ณ ตำบลเชิงทะเล อำเภอถลาง จังหวัดภูเก็ต เป็นชุมชนเก่าแก่มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับเรื่องราวในประวัติศาสตร์ในช่วงหลังเกิดเหตุการณ์สงครามเก้าทัพ ที่พม่ายกทัพมาทำสงครามกับไทย ตรงกับปีพ.ศ. 2352 ในรัชสมัยของ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

โดยประชาชนพื้นถิ่นที่อาศัยอยู่ ณ เมืองกลาง ได้การอพยพหลบหนีจากการรุกรานของกองทัพทหารพม่า เข้าไปอยู่ในป่าและบนเขาภายหลังศึกสงครามสงบ ประชาชนต่างอพยพไปตั้งถิ่นฐานสร้างชุมชน ณ บริเวณชุมชนเชิงทะเลหมู่ที่ 1 ในปัจจุบัน รวมทั้งร่วมกันสร้างพุทธสถานที่สำคัญ โดยเรียกว่า “วัดท่าศาลา” ภายหลังจากพัฒนามาเป็นวัดเชิงทะเล ถือเป็นพุทธสถานที่มีความสำคัญต่อชุมชนเชิงทะเล และจังหวัดภูเก็ต นอกจากนี้วัดเชิงทะเลยังมี สถาปัตยกรรมที่ทรงคุณค่าเป็นอัตลักษณ์พื้นถิ่นประกอบ ศาลาร้อยปี และ มีอริยสงฆ์ผู้นำทางจิตวิญญาณและมีคุณูปการด้านการพัฒนาชุมชนและสังคม ประกอบด้วย หลวงพ่อพลับ หลวงพ่อกระจ่าง แห่งวัดเชิงทะเล ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจศึกษา แนวทางการพัฒนาวัดเชิงทะเล เพื่อการท่องเที่ยวเชิงศาสนากรณีศึกษา : หมู่ที่ 1 บ้านเชิงทะเล ตำบลเชิงทะเล อำเภอถลางจังหวัดภูเก็ต

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง และ กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยเรื่องการศึกษาแนวทางการพัฒนาวัดเชิงทะเลเพื่อการท่องเที่ยวเชิงศาสนา กรณีศึกษา : หมู่ที่ 1 บ้านเชิงทะเล ตำบลเชิงทะเล อำเภอถลางจังหวัดภูเก็ต จากการศึกษาพบว่าแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องประกอบด้วย

แนวคิดศักยภาพชุมชนด้านการท่องเที่ยว จาก ศิริจรธยา ประพฤติกิจ (2553:25-32) ได้อธิบายหลักเกณฑ์การพิจารณาการกำหนดศักยภาพ ของแหล่งท่องเที่ยวประกอบด้วย 6 องค์ประกอบ คือ คุณค่าของแหล่งท่องเที่ยว ความสะดวกในการเข้าถึง สิ่งอำนวยความสะดวก สภาพแวดล้อม และการชื่อเสียงในปัจจุบัน

แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงศาสนา จาก อัยยรัช อาภาศิลป์ (2563 : 40) ได้อธิบายว่า การท่องเที่ยวเชิงศาสนา เป็นส่วนของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยแบ่งออกเป็นสองลักษณะ เป็นการท่องเที่ยวเพื่อศึกษาเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรม และ เป็นการท่องเที่ยวเพื่อยกระดับจิตใจเป็นการท่องเที่ยวเพื่อเรียนรู้หลักธรรมคำสอนของศาสนา ส่วน องค์ประกอบการท่องเที่ยวเชิงศาสนา กรมศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม (2257 : 33) ได้อธิบายว่า การท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนามีองค์ประกอบที่สำคัญหลายประการซึ่งนอกจากจะมีเรื่องของวัดพระสงฆ์ และกิจกรรมต่าง ๆ ที่วัดจัดขึ้นแล้ว ยังมีเรื่องของการบริหาร การจัดการ และอื่น ๆ อีกหลายประการ

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา โดยพระมหากิตติกร กิตฺติกรโข (อุดมเดชาพัฒน์) (2565 : 21) ได้กล่าวว่า การพัฒนาเป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีการกระทำให้เกิดขึ้นหรือมีการวางแผนกำหนดทิศทางไว้ล่วงหน้า โดยการเปลี่ยนแปลงนี้ต้องเป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้น ถ้าเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ไม่ดี ก็ไม่เรียกว่าการพัฒนาขณะเดียวกัน การพัฒนามิได้หมายถึงการเพิ่มขึ้นปริมาณสินค้าหรือรายได้ของประชาชนเท่านั้น แต่หมายความรวมถึงการเพิ่มความพึงพอใจและ เพิ่มความสุขของประชาชน และ วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2564 : 26-28) ได้กล่าวว่า ในกรณีเมื่อสถานการณ์หรือสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป แนวทางการพัฒนาที่ทำอยู่เดิมไม่เหมาะสมก็จำเป็นต้องปรับแนวทางการพัฒนาหรือปรับปรุงให้ดีขึ้นกว่าเดิมความสำคัญของการพัฒนา จึงมีใน 2 แนวทาง คือ การพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหา และ การพัฒนาสิ่งที่มีอยู่แล้วให้ดีกว่าเดิม

ทฤษฎีการมีส่วนร่วม เกรียงไกร ชูระพันธ์ (2560 : 2) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมได้ว่ามี 2 ลักษณะ คือ การมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนา โดยให้ประชาชน มีส่วนร่วมในการพัฒนาตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดโครงการ ประกอบด้วย การร่วมกันค้นหาปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากร และเทคโนโลยีท้องถิ่น การบริหารจัดการ การคิดตามประเมินผล รวมทั้งรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ โดยโครงการการพัฒนาดังกล่าว จะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมของชุมชน และ การมีส่วนร่วมทางการเมือง แบ่งออกเป็น สองประเภท คือ การส่งเสริมสิทธิ และพลังอำนาจของพลเมืองโดยประชาชน เพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่ม ควบคุมการใช้ และการกระจายทรัพยากรของชุมชนอันจะก่อให้เกิดกระบวนการ และโครงสร้างที่ประชาชนในชนบทสามารถแสดงออกซึ่งความสามารถของตน และได้รับ ผลประโยชน์จากการพัฒนา

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาในวัดเชิงทะเล
2. เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาวัดเชิงทะเล เพื่อการท่องเที่ยวเชิงศาสนา

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องแนวทางการพัฒนาวัดเชิงทะเลเพื่อการท่องเที่ยวเชิงศาสนา มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาในวัดเชิงทะเล และเพื่อศึกษาแนวเป็นการวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive research) ผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วย แบบสอบถาม (Questionnaire) และแบบสัมภาษณ์ (Interview) ประชากรในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วย ประชาชนหมู่ที่ 1 บ้านเชิงทะเล ตำบลเชิงทะเล อำเภอดำรงวิทยะ จันทบุรี จำนวนทั้งหมด 4,733 คน ประชากรกลุ่มตัวอย่างจำนวน 410 คน จำแนกเป็นเชิงปริมาณ 400 คน และเชิงคุณภาพจำนวน 10 คน

การตรวจสอบเครื่องมือวิจัย ผู้วิจัยได้นำแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ที่ได้จากการศึกษาแนวคิดทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจัดทำและส่งให้ผู้เชี่ยวชาญจำนวน 5 ท่าน ตรวจสอบซึ่งมีคุณสมบัติคือเป็นผู้มีความรู้และประสบการณ์ด้านการท่องเที่ยวเชิงศาสนา การพัฒนาชุมชน และความรู้ความเชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้อง สอดคล้องกับข้อคำถามรวมทั้งมีความชัดเจนของภาษา เพื่อพิจารณาตรวจสอบความถูกต้องและนำแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์หาค่าดัชนีความสอดคล้อง (Index Objective Concurrence ; IOC) และปรับปรุงแก้ไขข้อคำถามที่ผู้เชี่ยวชาญเสนอแนะ ก่อนนำแบบสอบถามไปเก็บข้อมูลจริง

การจัดเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ ผู้วิจัยทำการสุ่มตามสูตรของเครจซี่และมอร์แกน (krejcie & morgan) โดยกลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 400 คน ผู้วิจัยใช้เทคนิคการเก็บข้อมูลสุ่มแบบบังเอิญ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสอบถาม จำนวน 1 ชุด จำแนกเป็น 5 ด้านประกอบด้วย ด้านสิ่งดึงดูดใจ

ของแหล่งท่องเที่ยว ด้านกิจกรรมในการท่องเที่ยว ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ด้านการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว และด้านที่พัก โดยแบ่งแบบสอบถามออกเป็น 3 ตอนประกอบด้วย

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ตอบแบบสอบถาม ประกอบด้วย เพศ อายุ การศึกษา อาชีพ และรายได้ ลักษณะแบบสอบถามเป็นแบบตรวจสอบรายการ (Check-List)

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาในวัดเชิงทะเล หมู่ที่ 1 บ้านเชิงทะเล ตำบลเชิงทะเล อำเภอถลาง จังหวัดภูเก็ต และแนวทางการพัฒนาวัดเชิงทะเลเพื่อการท่องเที่ยวเชิงศาสนา ทัศนศึกษา หมู่ที่ 1 บ้านเชิงทะเล ตำบลเชิงทะเล อำเภอถลาง จังหวัดภูเก็ต ลักษณะแบบสอบถามเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale)

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะอื่น ๆ และสอบถามความคิดเห็นในศักยภาพ และแนวทางการพัฒนาวัดเชิงทะเลเพื่อการท่องเที่ยวเชิงศาสนา ทัศนศึกษา วัดเชิงทะเล หมู่ที่ 1 บ้านเชิงทะเล ตำบลเชิงทะเล อำเภอถลาง จังหวัดภูเก็ต ลักษณะคำถามเป็นแบบปลายเปิด (Open-Ended Questionnaire) ลักษณะแบบสอบถามเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) โดยกำหนดค่าน้ำหนักของการประเมินเป็น 5 ระดับ ตามวิธีของ ลีเคิร์ต (likert)

การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยใช้แบบสัมภาษณ์ประเภทแบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) รูปแบบของการสัมภาษณ์ (Interview) กับผู้ให้ข้อมูลหลักด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และจัดการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussin) โดยกำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน 10 คน จำแนกเป็นเป็น 4 กลุ่ม ประกอบด้วยตัวแทนของวัดจำนวน 3 คน ตัวแทนของชุมชนจำนวน 3 คน ตัวแทนองค์กรท้องถิ่นหรือภาคเอกชนจำนวน 2 คน และตัวแทนนักท่องเที่ยวจำนวน 2 คน เป็นผู้มีความสัมพันธ์และมีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่

อภิปรายผลการวิจัย

ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 400 คน โดยจำแนกตามตัวแปร เพศ อายุ ระดับการศึกษา และอาชีพ ผลการ ศึกษาพบว่า **ตัวแปรเพศ** ผู้ตอบแบบสอบถามเป็นเพศชาย คิดเป็นร้อยละ 43.50 และเพศหญิง คิดเป็นร้อยละ 56.50

ตัวแปรด้านอายุ ผู้ตอบแบบสอบถามมีอายุ 41-50 ปี มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 38.50 รองลงมา ได้แก่ อายุ 31-40 ปี คิดเป็นร้อยละ 29.50 อายุ 20-30 ปี คิดเป็นร้อยละ 16.80 อายุ 51-60 ปี คิดเป็นร้อยละ 8.50 อายุมากกว่า 60 ปี คิดเป็นร้อยละ 5.20 และอายุน้อยกว่า 20 ปี คิดเป็นร้อยละ 1.50

ตัวแปรด้านการศึกษา ผู้ตอบแบบสอบถามมีการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 35.50 รองลงมา ได้แก่ ระดับประถมศึกษา คิดเป็นร้อยละ 26.00 ระดับปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ

15.25 ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น คิดเป็นร้อยละ 14.75 ระดับ ปวส./อนุปริญญา คิดเป็นร้อยละ 7.75 และอื่น ๆ คิดเป็นร้อยละ 0.75

ตัวแปรด้านอาชีพ ผู้ตอบแบบสอบถามประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไปมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 49.00 รองลงมา ได้แก่ ประกอบอาชีพค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว คิดเป็นร้อยละ 23.00 ประกอบอาชีพทำการเกษตร คิดเป็นร้อยละ 11.00 ประกอบอาชีพนักเรียน/นักศึกษา คิดเป็นร้อยละ 7.50 ประกอบอาชีพข้าราชการ/พนักงานรัฐ คิดเป็นร้อยละ 26.00 ประกอบอาชีพอื่น ๆ คิดเป็นร้อยละ 2.50 และประกอบอาชีพพนักงานบริษัทเอกชน คิดเป็นร้อยละ 2.25

ตัวแปรด้านรายได้ ผู้ตอบแบบสอบถามมีรายได้ 10,001-20,000 บาท/เดือนมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 58.75 รองลงมา ได้แก่ รายได้ 20,001-30,000 บาท/เดือน คิดเป็นร้อยละ 19.75 รายได้ต่ำกว่า 10,000 บาท/เดือน คิดเป็นร้อยละ 15.25 รายได้อื่น ๆ คิดเป็นร้อยละ 3.75 และรายได้ 30,001-40,000 บาท/เดือน คิดเป็นร้อยละ 2.50 ตามลำดับ

ผลการศึกษาศักยภาพการพัฒนาวัดเชิงทะเลเพื่อการท่องเที่ยวเชิงศาสนา

ด้านสิ่งดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยว พบว่า ค่าเฉลี่ยของระดับศักยภาพในภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}=4.64$) โดยพิจารณาในรายประเด็น 3 ประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดประเด็นวัดเชิงทะเลมีความงดงาม ตามธรรมชาติและมีสภาพอากาศที่ดีอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}=4.71$) รองลงมา ได้แก่ วัดเชิงทะเลมีกุฏิร้อยละและมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีเอกลักษณ์และมีชื่อเสียง อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}=4.68$) วัดเชิงทะเลมีประวัติความเป็นมายาวนาน มีประเพณีที่ควรอนุรักษ์ มีอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}=4.60$) และ วัดเชิงทะเลมีความงดงามด้านสถาปัตยกรรม ($\bar{X}=4.57$) ตามลำดับ

ด้านกิจกรรมในการท่องเที่ยว พบว่า ค่าเฉลี่ยของระดับศักยภาพด้านกิจกรรมในการท่องเที่ยวในภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=4.34$) โดยพิจารณาในรายประเด็น ประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 3 ประเด็น ได้แก่ กิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจ อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=4.36$) รองลงมา ได้แก่ กิจกรรมการเข้าร่วมพิธีทางศาสนา อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=4.36$) กิจกรรมการปฏิบัติธรรม อยู่มากระดับ ($\bar{X}=4.35$) และ กิจกรรมการไหว้พระและสวดมนต์ อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=4.23$) ตามลำดับ

ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก พบว่า ค่าเฉลี่ยของระดับศักยภาพด้านกิจกรรมในการท่องเที่ยวในภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=4.39$) โดยเมื่อพิจารณาในรายประเด็น ประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 3 ประเด็น ได้แก่ มีสถานที่จอดรถเพียงพอ อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=4.44$) รองลงมาได้แก่ มีห้องสุขาที่สะอาดถูกสุขลักษณะและมีจำนวนเพียงพอ ($\bar{X}=4.40$) มีแผนผังหรือเส้นทางท่องเที่ยวที่ชัดเจน อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=4.37$) และกิจกรรมป้ายบอกประวัติวัดเชิงทะเลที่ชัดเจน อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=4.36$) ตามลำดับ

ด้านการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว พบว่า ค่าเฉลี่ยของระดับศักยภาพด้านสิ่งอำนวยความสะดวกในภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=4.42$) โดยเมื่อพิจารณาในรายประเด็น ประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 3 ประเด็นได้แก่ ความสะดวกสบายการเดินทางชมสถานที่ต่าง ๆ ภายในแหล่งท่องเที่ยว ($\bar{X}=4.51$) อยู่ในระดับมากรองลงมา ได้แก่ ที่ตั้งของวัดเชิงทะเลเดินทางเข้าถึงได้ง่าย อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=4.42$) สภาพของถนนเอื้ออำนวยต่อการเดินทาง อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=4.41$) และมีป้ายบอกทางที่ชัดเจน อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=4.36$) ตามลำดับ

ด้านที่พัก พบว่า ค่าเฉลี่ยของระดับศักยภาพด้านที่พักในภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=4.44$) โดยพิจารณาในรายประเด็น ประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 3 ประเด็น ได้แก่ ราคาที่พักเหมาะสมและคุ้มค่าอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}=4.56$) รองลงมา ได้แก่ มีความหลากหลายของระดับที่พักพักใกล้กับวัดอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=4.46$) สถานที่พักมีความปลอดภัย อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=4.39$) และมีสถานที่พักใกล้กับวัดเชิงทะเล ($\bar{X}=4.36$) ตามลำดับ

ผลการศึกษาแนวทางการพัฒนาวัดเชิงทะเลเพื่อการท่องเที่ยวเชิงศาสนา พบแนวทางการพัฒนาวัดเชิงทะเลเพื่อการท่องเที่ยวเชิงศาสนา 5 ด้าน

1. ด้านสิ่งดึงดูดใจนักท่องเที่ยว ควรพัฒนาในการบริหารจัดการเรื่องเวลาเปิด ปิดโบสถ์รองรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาสักการะ เนื่องจากบางครั้งที่นักท่องเที่ยวมาไม่ได้สามารถเข้าไปเยี่ยมชมประติมากรรมในโบสถ์ได้ และห้องน้ำควรรักษาความสะอาดให้ถูกสุขอนามัยมากกว่านี้

2. ด้านกิจกรรมในการท่องเที่ยว ควรมีเจ้าหน้าที่หรือผู้รู้ให้คำแนะนำเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาและมิจกิจกรรมที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวภายในวัด รวมทั้งการสนับสนุนการส่งเสริมการจัดกิจกรรมด้านวัฒนธรรมอันเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนให้ต่อเนื่อง เช่น การจัดงานประจำปีวัดเชิงทะเล การจัดกิจกรรม วันสงกรานต์วันเข้าพรรษา และประเพณีบุญเดือนสิบ เพื่อเสริมการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางศาสนาอย่างต่อเนื่องไม่ควรให้หายไป เช่น ฟังธรรม ฟังเทศน์ หล่อเทียนพรรษา เวียนเทียน และควรอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์

3. ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ควรมีการจัดสรรสถานที่จอดรถให้มีเพียงพอต่อจำนวนรถ ควรมีป้ายบอกสถานที่ต่าง ๆ ภายในวัดควรซ่อมแซมถนนด้านบนที่ชำรุด นักท่องเที่ยวมาเป็นกลุ่มใหญ่ไม่มีรถเล็กในการเดินทางขึ้นทำให้ลำบากต่อการเดินทาง ควรมีเจ้าหน้าที่ดูรักษาความสะอาดห้องน้ำ ควรมีเพิ่มป้ายบอกประวัติภาษาไทย

4. ด้านการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว ควรพัฒนาถนนที่ชำรุดให้กลับมาใช้งานได้ปกติ ควรมีเพิ่มไฟฟ้าและแนวกันระยะทาง ควรมีป้ายบอกระยะทางก่อนถึงวัดเชิงทะเล ควรมีป้ายบอกประวัติสถานที่ต่าง ๆ และควรมีสื่อประชาสัมพันธ์ของวัดเพื่อดึงดูดใจนักท่องเที่ยว

5. ด้านที่พัก ความปลอดภัยเป็นอันดับแรกที่นักท่องเที่ยวคำนึงถึงในการเลือกที่พัก รองลงมาเป็นเส้นทางในการเดินทางมีความสะดวกสบาย มีไฟส่องสว่างไม่เสียงจนเกินไป การบริการของโรงแรมก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่นักท่องเที่ยวประทับใจ และมีธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์

สอดคล้องกับงานวิจัยของ ญาณาวร เขียรถาวร (2559) แนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ของนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติ กรณีศึกษา อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ผลการวิจัยพบว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง อายุ 31 - 40 ปี การศึกษาระดับปริญญาตรี มีอาชีพพนักงานบริษัทเอกชน เป็นชาวไทย และชาวต่างชาติแนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ของนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติพบว่า โดยภาพรวมอันดับแรก คือ ด้านสิ่งดึงดูดใจด้านการท่องเที่ยว รองลงมาคือ ด้านศักยภาพในการรองรับด้านการท่องเที่ยว และ ด้านการบริหารจัดการ และเป็นรายชื่อใน 5 อันดับแรก ได้แก่ ความโดดเด่นและมีความมีเอกลักษณ์ทางประวัติศาสตร์ ความงามทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมความมีชื่อเสียง ภาพลักษณ์ที่ดี และเป็นที่ยอมรับ พื้นที่ในการรองรับนักท่องเที่ยวเพียงพอ ความสะดวกสบายในการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว

สรุป

การศึกษาวิจัยเรื่อง แนวทางการพัฒนาวัดเชิงทะเล เพื่อการท่องเที่ยวเชิงศาสนา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาในวัดเชิงทะเลและหาแนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวนี้ การวิจัยได้รวบรวมข้อมูลผ่านแบบสอบถามจากผู้ตอบจำนวน 400 คน และสัมภาษณ์เชิงลึกจำนวน 10 คน ผลการวิจัยพบว่าศักยภาพการพัฒนาวัดเชิงทะเลเพื่อการท่องเที่ยวเชิงศาสนา มีอยู่ 5 ด้าน ได้แก่ สิ่งดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยว: มีระดับศักยภาพสูงสุด (ค่าเฉลี่ย 4.64) โดยเฉพาะความงามตามธรรมชาติและสภาพอากาศดี กิจกรรมในการท่องเที่ยว: ศักยภาพโดยรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 4.34) เช่น กิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจ สิ่งอำนวยความสะดวก: ศักยภาพโดยรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 4.39) เช่น การมีสถานที่จอดรถเพียงพอ การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว: มีศักยภาพในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 4.42) เช่น ความสะดวกสบายในการเดินทางสถานที่ต่างๆ ที่พัก: ศักยภาพโดยรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 4.44) โดยราคาที่พักเหมาะสมและคุ้มค่า แนวทางการพัฒนา ประกอบด้วย 5 ด้าน ได้แก่ สิ่งดึงดูดใจนักท่องเที่ยว: ควรพัฒนาในเรื่องการบริหารจัดการเวลาเปิด-ปิด โบสถ์เพื่อรองรับนักท่องเที่ยว กิจกรรมในการท่องเที่ยว: ควรมีเจ้าหน้าที่ให้ความรู้และจัดกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวภายในวัด สิ่งอำนวยความสะดวก: ควรจัดสรรสถานที่จอดรถให้เพียงพอ และติดตั้งป้ายบอกสถานที่ต่าง ๆ ภายในวัด การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว: ควรมีป้ายบอกระยะทางก่อนถึงวัดเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว ที่พัก: ควรเน้นเรื่องความปลอดภัยและความสะดวกสบายในการเดินทางเป็นหลัก การวิจัยนี้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการพัฒนาวัดเชิงทะเลให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนา เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวและส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชนอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

1. ภาครัฐและภาคเอกชนในระดับท้องถิ่นควรเข้ามาช่วยเหลือและส่งเสริมด้านงบประมาณในการพัฒนา วัดเชิงทะเล
2. หน่วยงานราชการ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรมีส่งเสริมให้มีประเพณีประจำปีวัดเชิงทะเล
3. หน่วยงานราชการ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรปลูกฝังให้คนในชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของ มีความหวงแหน และร่วมกันเพื่อดูแลรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีชุมชน และทรัพยากรธรรมชาติภายในวัดเชิงทะเล

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติสำหรับชุมชน

1. ประชาชนในชุมชนควรอนุรักษ์ ประเพณี วัฒนธรรมของวัดเชิงทะเลให้สืบสานต่อไป
2. ประชาชนในชุมชนควรมีส่วนร่วมในการพัฒนาวัดเชิงทะเลมากขึ้น
3. ประชาชนในชุมชนส่งเสริมเรื่องการประชาสัมพันธ์กันมากขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. (2557). แนวทางการดำเนินงานโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเส้นทาง
แสวงบุญในมิติทางศาสนา ปี ๒๕๕๗. กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา.
- กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย. (2550). มาตรฐานการส่งเสริมการท่องเที่ยว. ออนไลน์,
เข้าถึงได้จาก: https://www.dla.go.th/work/e_book/eb1/std210550/22/22.htm (2566, 5
ธันวาคม).
- การท่องเที่ยว. (2565). แผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ. ออนไลน์, เข้าถึงได้จาก:
http://nscr.nesdc.go.th/wp-content/uploads/2022/03/11_NS-05_070365.pdf (2566, 5
ธันวาคม).
- การท่องเที่ยวและนักกีฬา. (2566). สถิตินักท่องเที่ยวชาวต่างชาติที่เดินทางเข้าประเทศไทย ปี 2565 (จำนวน
ยอดสะสมเบื้องต้น). ออนไลน์, เข้าถึงได้จาก: <https://shorturl.asia/AmgL8> (2566, 5 ธันวาคม).
- เกรียงไกร ชูพันธ์. (2560). เทคนิคการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาสังคม. อุตรธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏ
อุตรธานี.
- ญาณธรร ธีรธรร. (2559). แนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ของนักท่องเที่ยวชาวไทยและ
ชาวต่างชาติ กรณีศึกษา อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา. รายงานการวิจัย. กรุงเทพฯ:
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร.
- ดวงทิพย์ นากระโทก. (2563). แรงจูงใจทางการท่องเที่ยวเชิงศาสนาในศาสนสถานที่มีชื่อเสียงในการอธิษฐานขอ
พรเรื่องความรักในกรุงเทพมหานคร. สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะวัฒนธรรม
สิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ศิริจรรยา ประพฤติกิจ. (2553). การประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวในอำเภอเมือง จังหวัดตราดเพื่อจัดทำ
เส้นทางท่องเที่ยวเชิงนิเวศ. ปริญญาโท วท.ม. การวางแผนและการจัดการ. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรี
นครินทรวิโรฒ.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2563). แผนการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมจากผลกระทบ
ของไวรัสโควิด-19 และโครงการภายใต้กรอบวงเงิน 4 แสนล้านบาท ตาม พ.ร.ก.กู้เงินฯ 1 ล้านล้านบาท.
ออนไลน์, เข้าถึงได้จาก:
[http://www.oic.go.th/FILEWEB/CABINFOCENTER39/DRAWER026/GENERAL/DATA0000/0000
0796.PDF](http://www.oic.go.th/FILEWEB/CABINFOCENTER39/DRAWER026/GENERAL/DATA0000/00000796.PDF) (2567, 7 สิงหาคม).
- ถาวร วิสิทธิ์ และเสรี วงษ์มณฑา. (2564). แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัดน่าน.
วารสารสมาคมนักวิจัย, 26(1), 244.

- เทศบาลนครภูเก็ต. (2559). นครภูเก็ตรับประกาศยกย่องเป็นเมืองสร้างสรรค์ด้านวิทยาการอาหารจากยูเนสโก. ออนไลน์, เข้าถึงได้จาก: <https://www.phuketcity.go.th/news/detail/1701> (2566, ธันวาคม).
- ธนิกานต์ มะรินทร์. (2559). การรับรู้ของประชากรศาสตร์ที่มีต่อการท่องเที่ยวเชิงศาสนาอย่างยั่งยืน กรณีศึกษา: วัดสมานรัตนาราม จังหวัดฉะเชิงเทรา. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. คณะการจัดการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ธัญญาลักษณ์ ใจเที่ยง. (2563). การมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนเขตพระนคร กรุงเทพมหานครต่อการพัฒนาทักษะเยาวชนไทย 4.0. กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์.
- รดา จันทรสม. (2563). ขับเคลื่อนเศรษฐกิจสร้างสรรค์เป็นซอฟต์แวร์เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. ออนไลน์, เข้าถึงได้จาก: <https://nida.ac.th/economy-into-soft-power-for-sustainable-development/> (2567, 6 สิงหาคม).
- เนตรชนก ดอนใหญ่. (2562). การพัฒนาศักยภาพของบุคลากรในศาลอาญา ยุคดิจิทัล ประจำปี 2562. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- นภาพร ทาระอาธร. (2563). แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาในจังหวัดร้อยเอ็ด สำหรับกลุ่มผู้สูงอายุ. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. คณะการจัดการท่องเที่ยวและโรงแรม มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. (2564). ความหมายของการพัฒนาและแนวคิดพื้นฐานของการพัฒนา. ออนไลน์, เข้าถึงได้จาก: <https://shorturl.asia/DGm60> (2566, 5 ธันวาคม).
- อัยยรัช อาภาศิลป์. (2563). แนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนาสำหรับนักท่องเที่ยวชาวไทยในพุทธมณฑลประจำจังหวัดสุพรรณบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการจัดการการท่องเที่ยวแบบบูรณาการ. กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.